

זמן חרותנו

תקציר: די בהסתכלות אנושית מפוקחת כדי לעמוד על עובדה זו שעם ישראל הוא זה שהמציא את החירות, אבל דרושה הסתכלות יהודית כדי להבחין שהקב"ה הוא זה ששיחרר את עמו מכל כבלי המציאות ביציאת מצרים, ומאז החירות האמיתית נהפכה לנחלת ישראל ממנה כמעט כל האנושות יונקת במודע או בגניבה ממתנה שמימית זו.

חג הפסח שאנו חוגגים כמעט אלפיים שנה באופן חלקי בלבד, כי חסר ממנו העיקר, אותו קרבן פסח עדיין חסר, הוא הרגע בלוח העברי והמעמד המיוחד בחיינו שעיצב וממשיך לעצב את דמותו של יהודי. תרמו לכך לא רק גערות אמותינו הצדקניות שבסמירות עילאית צחצחו וניקו כל פינה וכל חור על מנת להוציא את החמץ מתחומנו, גירשו אותנו במשך כמעט חודש כמעט מכל פינה בבית, ובאופן זה יצרו אווירה שאפפה את תודעתנו בהכרה שמרגע שחג החירות מתקרב, אף המקום עצמו אינו עוד בבעלותנו, אלא מתפנה ומתכוון להופעת עולם חדש, ולא נהסס לומר להופעת השכינה בבתי ישראל. גם המקום הפרטי של היהודי נהפך למקומו של בורא עולם. היש להתפלא אם הגדה, אותו טקסט שאנו מצווים לקרא בליל זה על מנת לקיים את המצווה העיקרית עוד יותר מאכילת מצה, את הצו האלהי 'והגדת לבנך ביום ההוא', חובק בתוך תוכו את הברכה 'ברוך המקום ברוך הוא'¹ אכן בערב זה אנו מודים לו על החסד שגמל לנו, הוציא אותנו משעבוד על אף היותנו 'עירום ועריה' מכל זכות כמעט, ונתן לנו מקום, מקום פרטי, מקום בהיסטוריה, מקום בעולם, מקום ביש כולו.

אבל חסד זה לא התחיל במצרים. הלא 'מתחילה עע"ז היו אבותינו, ועתה קרבנו המקום לעבודתו'. אברהם אבינו ע"ה יצא מעולם אלילי בבלי קדום, שהיה כולו כבול בעולם דטרמיניסטי, עולם שהיה הופך את האדם בקושי לפריט קטן במכלול זה של מערכת חוקי הטבע, חוקים שהועלו למדרגת אלהות. כדברי המדרש, אברהם אבינו ע"ה הבין שלא יתכן שאין 'לבירה מנהיג', לכן 'הציץ עליו בעל הבירה', הקב"ה, ומכח כוחו שיבר אלילים אלו. מרגע זה, ודוקא מרגע זה סלולה הדרך לארץ ישראל. לא ניתן עוד להישאר בחיק תרבות שהיא כולה כבלי ברזל, ועוד פחות במקום הספוג כולו אווירה של שיעבוד למציאות.

אבל חירות פרטית שיחיד סגולה ממדרגת א"א ע"ה השיג אינה מירשם לעולם כולו, גם חירות מטבע משעבד אינה עדיין חירות מכל המציאות, מכבלי החברה, מכבלי המחשבה, וכל שכן מכבלי הטבע שלנו עצמנו. כל שלא הושג עדיין, יושג ביציאת מצרים. היהודי הראשון שיצא מאותו 'בית עבדים', היה משה רבינו. חניך פלטיין פרעה, שמשחר ילדותו הועד לירושת העצר, מגלה – וללא הכנה מצדו – מול המציאות העגומה של סבל אחיו, שבלבו בווערת אש שאין מקורה ח"ו באל השמש המצרי אמון, אלא בנשמה יהודית שאינה סובלת עוול, בפרט כנגד אחיו. אחים אלו, שעד עתה כנסיך מצרי הוא הכיר רק מרחוק, מתגלים בעיניו כמקבלים על עצמם שעבוד שהיו יכולים להשתחרר ממנו, ובכל זאת נכנעים בפניו. אכן, יש לעמנו כח סיבולת על האנושי המביא אותנו פעמים רבות לקבל על עצמו בהכנעה מציאות שיש צורך וביכולתו לדחותה. אין כאן עבדים רגילים ח"ו, אלא אנשים שיודעים עוד להרים קולם השמימה ולצעוק: 'ויצעקו אל ה' בצר להם'. מי שיודע להרים קול השמימה בצר לו, אינו מתאים להיות עבד. משה רבינו ירש העצר המצרי אינו מהסס למרוד בשלטון הפרעוני ולחסל את נציגו, אותו שוטר ההופך בכל דור את האדם לחפץ ולפריט ב'רכוש' הממשלתי העריצותי.

הפעם, לא בשיחרור מטבע עסקי, אלא בשחרור מן המציאות, ובקנה מידה לאומי, העתיד להיהפך במהלך הדורות לקנה מידה עולמי. לא רק שאין עוד מקום לדטרמיניזם פוליטי, שגם ממנו היה צריך להשתחרר כפי שהיה רגיל להעיר הרב פרופ' יהודא אשכנזי (מניטו), אלא שאין עוד מקום להסתכלות שטחית אנושית שאינה משאירה מקום להבחנות. מצוייד בהצהרה האלהית 'בני בכורי ישראל', הוא אינו מהסס להתעמת עם פרעה, ראש המעצמה האדירה דאז, - צעד בלתי-נתפס במונחים דאז, מפאת הסכנה הכרוכה בו - ללא פחד, ללא רתיעה וללא חשש, כי בשם ה' הוא בא. לא מדובר עוד רק בגילוי ההשגחה נגד הטבע, אלא בגילוי השגחה המבחינה בין הבריות שאותה השגחה יצרה ובראה. אבי 'הפתרון הסופי' הראשון, פרעה, יהיה חייב להתרסק בפני ההכרה שיש אדם ויש אדם. יש המקבל את החיים ואת המציאות כפי שהם, ויש ישראל שאינו מתכופף בפניהם, אלא מעצב אותם, מחולל בהם שינויים עד לבלי היכר, ובעיקר אינו מקבל שום דבר כמקובע.

הרוח הזו, רוח החירות, יונקת מהטבע המושרש בנשמות בני ישראל, טבע שהם עצמם יונקים מהאבות הקדושים, ומטבע זה קרוץ 'בנו בכורו' של הקב"ה, והוא יוצא לאור עולם באמצעות התורה. על זה באה הברכה: ברוך המקום ברוך הוא, ברוך שנתן תורה לעמו ישראל ברוך הוא. עשר המכות לא היו עונש בלבד, וגם לא היו

¹ . פנומולוגים יגידו בודאי כאן שנוצר 'אירוע', וכך נעשה מקום.

שנה לפני שפילוסופי יון ידברו על חרות! ... יכול להיות שיראה מוזר שכך אני מתייחס לישראל. כי סוף סוף איזו תדמית יש לנו אנחנו הגוים ממנו: עם תחוקתי, צר, בדלני, גרעין קשה ומגובש. ואין אנו מבינים שקווי אופי אלו נגזרים מן העובדה המייסדת: עם החרות! ... יותר אנו חופשיים יותר אנו צריכים לכבד את התורה ... ואם פעמים רבות העם היהודי נראה לנו כגרעין קשה, בלתי ניתן לעכול, הסיבה היא שכשומר על החרות שניתנה ע"י האלוה, הוא היה צריך לדחות את הפיתוי של התבוללות לתוך החברות בהן בלבלו בין חרות ובין שחרור מכל איסור, חוסר איכפתיות, העדר מוסריות, מה שקראתי הלא איכפת מה. ... והנני מגיע בהכרח לתקופתנו ולמדינת ישראל, והנני עומד על כך, שגם כאן, ישראל הינו היחיד הנושא את החרות. על אף הצבא המשטרה המוסד וכל מה שרוצים, ישראל הוא זה שמגן על החרות, הרבה יותר ממה שיכולים נושאות מטוסים שלנו ושריונו. והייתי אומר שנורמלי הוא באופן טראגי, שהוא מוצב בקו ראשון מול ההסתערות של ההעריצות והפונדמנליזמים. בקו ראשון מול היטלר (וכל כך הרבה יהודים מתו מבלי לדעת שמתו בגלל החרות הסודית שהם נושאים), בקו ראשון גם כן מול סטאלין, ועכשיו בתוך הפונדמנטליזמים המוסלמים. החרות איננה בעיה של "חוקה" או של דמוקרטיה: זה הרבה יותר עמוק, זה היש עצמו כל כולו ביחסו לאל הגואל. ולכשאנו שואלים את השאלה (ואני מעיד, מעיקה עבור רבים מן הנוצרים) 'איך במשך כל כך מאות בשנים היינו מסוגלים להתייחס לעם היהודי כפי שעשינו?' התשובה באה בלי אפשרות ערעור: עם, בישותו עצמה, עד לאחד², והנושא בתוך בני האדם את הגרעין הקשה של חרות, הינו, עבור מי שהוא עובד ע"ז, בלתי-קביל ובלתי-נסבל.

יציאת מצרים היא שחרור לנצח – הלא אנו מברכים בלשון הווה 'גאל ישראל' - , באשר הוא הכרה באותו קשר מיוחד של עמנו עם האבסולוטיות של האלהי, אבל קשר אישי, פנימי, נפשי, הנותן תעצומות נפש לכל החי אותו. קשר זה בלבד - אם נדע להנחילו בערב זה לבנינו ולדורות – מסוגל להעניק לנו את כל חיוניותנו ועצמאותנו. מועד טוב וחג שמח לכל בית ישראל.

הרב ד"ר אליהו רחמים זייני

ראש ישיבת ההסדר 'אור וישועה' חיפה³

גילוי שליטתו המוחלטת של הקב"ה במציאות בלבד, אלא הן היו גילוי השגחתו הבאה להבדיל בתוך החיים, בתוך העמים בתוך האנושות, והן היו גם גילוי שכל אותם חוקי המציאות אינם יותר יציבים ממה שקהב"ה רצה שיהיו, ואינם כה בלתי-תלויים בבני אדם. מתוך כך ההצהרה 'בני בכורי ישראל' היתה חייבת להיות מלווה ב'הפלאתי ביום ההוא את ישראל', 'ולכל בני ישראל היה אור במושבותם' וכהנה רבות. ללמדנו, שאף המציאות מסוגלת להבחין ולהבדיל, והיא אף חייבת לנהוג כך. המהות הישראלית ויחודה יצאו לאור אף באמצעות עולם הטבע שלמד בעל כורחו להבדיל בינם ובין אחרים. אין זה במקרה שאחד הרגעים החשובים בקריאת ההגדה הוא בשעת אמירת 'מה נשתנה'. אכן, כל הלילה המקודש הזה מתנהל בסימן השינויים וההבדלים.

כך אנו יכולים להבין מדוע הרב קוק זצ"ל קבע ש'ההבדל שבין העבד ובן החורין, איננו רק הבדל מעמדי, מה שבמקרה זה הוא משועבד לאחר, וזה הוא בלתי משועבד. אנו יכולים למצא עבד משכיל שרוחו הוא מלא חירות, ולהיפוך, בן חורין שרוחו הוא רוח של עבד. החירות הצביונית היא אותה הרוח הנשאה, שהאדם וכן העם בכללו מתרומם על ידה, להיות נאמן להעצמיות הפנימית שלו, להתכונה הנפשית של צלם אלקים אשר בקרבו, ובתכונה כזאת אפשר לו להרגיש את חייו בתור חיים מגמתיים שהם שוים את ערכם. מה שאין כן בבעל הרוח של העבדות, שלעולם אין תוכן חייו והרגשתו מעורים בתכונתו הנפשית העצמית כי אם במה שהוא יפה וטוב אצל האחר השולט עליו איזה שליטה שהיא, בין שהיא רשמית בין שהיא מוסרית, במה שאותו האחר מוצא שהוא יפה ושהוא טוב'. עם ישראל מגלה את חירותו רק בשעה שהוא נעשה נאמן לערכיו, לאמונתו, בקיצור לתורתו שהיא נשמתו. ובזה השיבה לחיים לאומיים לה זכינו בדורנו בע"ה, טומנת בחובה הסכנה להיות דוקא משועבדים לרוחות הנושבות מבחוץ, ברוח, בחומר ועוד יותר במדיניות. בהקשר זה, די להביט במנהיגי מדינתנו, האמורה לגלם עצמאות, מגלים זה חמישים ושמונה שנה רוח עבדותית בנסיעתם השיטתית אל הפריץ העולמי התורן מיד לאחר בחירתם. מרוח עבדותית זו עלינו להשתחרר באופן דחוף. קצת מרור והסתפקות במצה שמורה מכל חימוץ הבא מבחוץ ומכל עכוב במילוי חובותינו כלפי עצמנו וכלפי שמיים, תחזיר להם בודאי רוח של בני חורין שהקב"ה מסייע בידם.

טובי הגויים מבינים זאת, מדוע לא אנחנו? אכן אחד מהם, מידידי עמנו, כתב לפני שנים כבר שעם 'ישראל הוא זה שהמציא את החרות. העובדה הקובעת, העובדה המייסדת היא שחרור מצרים ... מאורע זה התרחש בערך ב-1300 לפה"ס, אם כן שש מאות או שבע מאות

² . קרי הקב"ה בכבודו ובעצמו.

³ . הדברים אינם על דעת המוסד השני בו אני מועסק.

